

บทที่ 2

แนวคิดและทฤษฎี

ความหมายพิธีกรรม

การศึกษาประเพณีลาซัง – แต่งงาน โຕ้ะซุมพุก จะมีขั้นตอนพิธีกรรมเป็นสิ่งสำคัญ ในอดีต เป็นเพียงพิธีกรรมเล็กๆ ของชาวนาที่จัดขึ้นมาเฉพาะกลุ่มที่ได้รับการสืบทอดต่อๆ กันมา จนกระทั่ง คลี่คลายมาเป็นประเพณีทางสังคมประจำท้องถิ่นของชาวพุทธ ซึ่งตำบลควน อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี จะเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ได้ดำเนินการประกอบประเพณีลาซัง – แต่งงาน โຕ้ะซุมพุกมา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป โดยมีชาวพุทธทุกกลุ่มอาชีพ องค์การบริหาร ส่วนตำบล หน่วยงานราชการเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินจัดประเพณีในปัจจุบัน ดังนั้น ประเพณี ลาซัง – แต่งงาน โຕ้ะซุมพุก เป็น ได้ทั้งพิธีกรรมและประเพณี จะมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายด้านพิธีกรรมและประเพณี ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542 : 788) พิธี คือ งานที่จัดขึ้นตามลัทธิหรือความ เชื่อถือตามขนบธรรมเนียมประเพณีเพื่อความขลังหรือความเป็นสิริมงคลเป็นต้น เช่น พระราชพิธี จรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พิธีมงคลสมรส พิธีประสาทปริญญา ส่วนพิธีกรรม คือ การบูชา, แบบอย่างหรือแบบแผนต่างๆ ที่ปฏิบัติในทางศาสนา

ประจิด สุกณะพัฒน์ (2546 : 60) พิธีกรรม คือ รูปแบบของพฤติกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อแสดง ความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นพิธีการสำหรับกลุ่มชนทั่วไปที่กระทำเพื่อให้ได้ สิ่งที่ต้องการ

เอี่ยม ทองดี (2541, 115) กล่าวว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา เป็นส่วนหนึ่งของวิถี ชีวิตคนไทยหรือวัฒนธรรมไทยหรือวัฒนธรรมข้าวที่สังคมได้สร้างขึ้น เพื่อเป็นหลักให้เกิดความ มั่นคงในการดำเนินชีวิต มีวัตถุประสงค์และแนวทางเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร และเพื่อความเป็นสวัสดิมงคลตลอดจนถึงความอยู่เย็นเป็นสุขของคนและสิ่งที่เกี่ยวข้อง

ดังนั้น พิธีกรรมและประเพณีมีความใกล้เคียงตามความหมาย ดังที่ แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย (2548 : 87) กล่าวว่า “คำว่า ประเพณี (Tradition) กับคำว่า พิธีกรรม (Rite) มีความหมายใกล้เคียงกัน มาก บางครั้งก็ใช้ในความหมายเดียวกัน แต่เท่าที่ผ่านมา คำแรกน่าจะมีความหมายกว้างกว่าคือ กินความไปถึงวิถีชีวิต ในขณะที่คำว่า พิธีกรรมมีความหมายไปในเชิงพิธีกรรม หรือกิจกรรมเฉพาะ กิจมากกว่า” ผู้วิจัยสรุปว่า ประเพณีลาซัง – แต่งงาน โຕ้ะซุมพุก เป็นทั้งพิธีกรรมและประเพณี ใน ส่วนของพิธีกรรมจะเกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ “พิธีลาซัง จัดขึ้นเพื่อแก้บนหรือสังเวทสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ เคยบนบานมาก่อน และเพื่อให้การทำนาในปีต่อไปได้ผลดี” (มาลีณี จุฬามณีรัตน์, 2545 : 5) กลุ่ม ชาวนาได้ประกอบพิธีขึ้นมาเพื่อการเคารพบูชา อ้อนวอน สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือ เสริมสร้างขวัญ กำลังใจจากการทำพิธีกรรม จะช่วยให้ตนได้ตามสิ่งที่ปรารถนาที่มีเฉพาะกลุ่มชาวนา แต่ปัจจุบัน

พิธีกรรมได้สืบทอดจากอดีตสู่ปัจจุบัน มีการคลี่คลายคุณค่าทางวัฒนธรรมความเชื่อไปสู่คุณค่าทางสังคม ยกกระดับพิธีกรรมท้องถิ่นประจำกลุ่มไปสู่ประเพณีทางสังคมของตำบล โดยมีหน่วยงานราชการ ท้องที่ ท้องถิ่น และชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมประกอบประเพณีลาซัง – แต่งงานโต๊ะหมู่พุก

ความหมายประเพณี

คำว่า ประเพณี นักวิชาการได้ให้ความหมายหลายท่าน เพื่อต้องการอธิบายประเพณีให้มีความชัดเจน กลุ่มเล็ก เพื่อนำไปสู่ทิศทางการศึกษาให้สอดคล้องวิถีทางการปฏิบัติทางด้านประเพณีที่มีการสืบทอดปฏิบัติจากอดีตถึงปัจจุบัน

คณีย์ ไชยโยธา (2546 : 117) ประเพณี หมายถึง แบบความคิด ความเชื่อ การกระทำ ค่านิยม ทักษะคติ ศีลธรรม จารีต ระเบียบแบบแผนที่กระทำในโอกาสต่างๆ ลักษณะสำคัญของประเพณี คือ สิ่งที่ปฏิบัติเชื่องมือมานจนกลายเป็นแบบอย่างความคิดหรือการกระทำที่ได้สืบทอดกันมาและยังมีอิทธิพลอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นที่ยอมรับของส่วนร่วม สิ่งใดเมื่อประพฤติซ้ำๆ กันอยู่บ่อยๆ จนเป็นความเคยชินก็เกิดเป็นนิสัยขึ้นมา ความประพฤติเหมือนๆ กันเป็นส่วนใหญ่ในหมู่คณะ เรียกว่า ประเพณีหรือนิสัยสังคม หรืออาจกล่าวได้ว่า ประเพณีคือความประพฤติของคนส่วนรวมที่ถือกันเป็นธรรมเนียม หรือเป็นระเบียบแบบแผนและสืบทอดกันมาจนเป็นพิมพ์เดียวกัน และยังคงอยู่ได้ เพราะมีสิ่งใหม่เข้ามาช่วยเสริมสร้างสิ่งเก่าอยู่เสมอและกลมกลืนเข้ากันได้ดี จนทำให้ประเพณีเดิมยังคงอยู่ต่อไปได้

บรรเทิง พาพิจิตร (2549 : 78) โดยเนื้อหาสาระแล้ว ประเพณี คือ สิ่งที่คนในสังคมส่วนรวมสร้างขึ้นให้เป็นมรดกที่ผู้เป็นทายาทจะต้องรับไว้และปรับปรุงแก้ไขให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป รวมทั้งมีการเผยแพร่แก่คนในสังคมอื่นด้วย รูปลักษณะสำคัญของประเพณี เท่าที่เราพอจะมองเห็นได้ มีดังนี้

1. เป็นสิ่งที่ยึดถือร่วมกันของกลุ่มชน
2. มักเป็นพิธีการ
3. มักเป็นการกระทำที่มีการแสดงออกทางอารมณ์ ทำกันอย่างเอิกเกริก หรือทำอย่างตั้งใจมาก
4. มักเป็นสิ่งที่ทำให้คนมีความรู้สึกว่าตนมีข้อผูกมัดต่อสังคม หรือคนมีความรับผิดชอบชั่วดี
5. มักเกี่ยวกับความเชื่อของกลุ่มชน ในเรื่องของอำนาจเหนือมนุษย์
6. มักเป็นพิธีการขอความช่วยเหลือ หรือการบูชาคุณที่กลุ่มชนนับถือ

ความสำคัญของประเพณีและพิธีกรรม

ประเพณีและพิธีกรรมเป็นสมบัติของสังคมที่มีความสัมพันธ์กับชีวิตและสังคมมาโดยตลอด ประเพณีและพิธีกรรมจึงมีบทบาทต่อมนุษย์หลายประการ คือ

1. เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ คนเราไม่ว่าจะอยู่ในยุคใด สมัยใด เมื่อประสบปัญหาอุปสรรคต่างๆ ก็มักจะเกิดภาวะความเครียดและเกิดความกังวล สภาวะจิตใจที่ไม่มั่นคงเช่นนี้ โดยมากจะมีผลต่อร่างกาย บั่นทอนสุขภาพที่อาจทำให้เกิดความเจ็บป่วยทางกายหรือทางจิตประสาทก็ได้ การทำพิธีกรรมหรือ “พิธี” เป็นการแก้ไขเรื่องร้ายให้กลายเป็นดี ทำให้จิตใจสบายขึ้น ผ่อนคลายความตึงเครียดและสร้างความมั่นคงเข้มแข็งขึ้น

2. เป็นสิ่งควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม การอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างเรียบร้อยและเป็นปกติมีสันติสุขได้นั้น สังคมนั้นๆ ต้องมีข้อตกลง มีระเบียบแบบแผนที่ทุกคนยอมรับและประพฤติตาม

3. เป็นสัญลักษณ์ซึ่งนำไปเข้าสู่สาระสำคัญของชีวิต ประเพณีและพิธีกรรมแต่ละอย่างย่อมมีแนวคิดหรือ แบบแผนการปฏิบัติที่แฝงอยู่ในพิธีกรรม ขั้นตอนต่างๆ ในประเพณีและพิธีกรรมจึงเป็นสัญลักษณ์ของแนวคิดและมีบทบาทในการซึ่งนำไปเข้าสู่สาระสำคัญของชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีและพิธีกรรมส่วนบุคคลจะแฝงแนวคิดที่เป็นสัญลักษณ์เกี่ยวกับสถานภาพของบุคคลในแต่ละช่วงอย่างน่าสนใจ

4. เป็นเครื่องผูกพันความเป็นพวกเดียวกัน การประพฤติปฏิบัติ การกระทำกิจกรรมใดๆ ร่วมกัน เป็นแบบแผนเดียวกัน ย่อมเป็นสิ่งผูกพันให้คนในกลุ่มหรือสังคมมีความผูกพัน ใกล้ชิดกัน และรู้สึกว่าเป็นพวกพ้องเดียวกัน

5. เป็นเครื่องมือผสมผสานความเชื่อต่างๆ เข้าด้วยกัน จากอดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน จะเห็นได้ว่า ชนชาติไทยมีวัฒนธรรมที่ได้วิวัฒนาการต่อเนื่องกันมาตลอด ในแง่ของความเชื่อก็เช่นเดียวกัน แต่เดิมคนไทยมีความเชื่อเรื่องผีสารและวิญญาณต่างๆ และเมื่อมีลัทธิพราหมณ์แพร่ขยายเข้ามา รวมกับความเชื่ออันเนื่องมาจากศาสนาที่รับมาใหม่ ความเชื่อเหล่านี้ถูกผสมผสานกลมกลืนด้วยประเพณีและพิธีกรรม (ประชิด สกฤษณ์พัฒน์, 2546 : 61)

ดังนั้น อดีตประเพณีลาซัง - แต่งงาน โต๊ะหมู่บูชาเป็นเพียงพิธีกรรมเล็กๆ ประจำกลุ่มของชาวนาที่มีความเชื่อตามวิถีการทำนาเพื่อสื่อสารกับธรรมชาติ จึงเป็นรากฐานสำคัญทำให้เกิดประเพณีประจําถิ่นของตำบลควน อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี ปัจจุบันมีองค์การบริหารส่วนตำบล หน่วยงานราชการเข้ามาบริหารจัดการยกระดับพิธีกรรมเล็กๆ ประจำกลุ่มของชาวนามาเป็น “หนึ่งประเพณี หนึ่งการท่องเที่ยว” โดยมีชาวบ้านตำบลควนทุกสาขาอาชีพเข้าร่วม กลายเป็นประเพณีประจําถิ่นของชาวพุทธ ทำให้ประเพณีลาซัง - แต่งงาน โต๊ะหมู่บูชาเป็นเป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของวัฒนธรรมซึ่งเป็นวิถีชีวิตของคนในสังคมที่ต้องปฏิบัติ ประเพณีกับสังคมจึงมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน เมื่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองเปลี่ยนแปลงไป วัฒนธรรม

เปลี่ยนไป ประเพณีก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วยเป็นกระบวนการต่อเนื่องกัน การศึกษาพิธีกรรมในอดีตช่วยให้เข้าใจถึงประเพณีในปัจจุบัน และความเป็นไปของประเพณีในอนาคต

ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่นิยม

Emile Durkheim ได้กล่าวถึง การศึกษาพฤติกรรมของคนในสังคมในรูปแบบบูรณาการ (Integration) ซึ่งจะต้องศึกษาหน้าที่ของโครงสร้างของสังคมทุกๆ โครงสร้างให้สัมพันธ์กันจึงจะเข้าใจสังคมหนึ่งๆ ได้ เพราะสังคมประกอบด้วยโครงสร้างต่างๆ แต่ละโครงสร้างจะทำหน้าที่ประสานกัน ถ้าขาดโครงสร้างใดโครงสร้างหนึ่งสังคมก็จะล้มหรือล่มสลาย หรือ หากโครงสร้างใดโครงสร้างหนึ่งทรุดโทรมหรือเสื่อมสลาย โครงสร้างนั้นก็ทำหน้าที่ไม่ได้ดี จะเป็นผลกระทบไปถึงโครงสร้างอื่นๆ เป็นลูกโซ่ สุดท้ายจะทำให้สังคมนั้นเสื่อมทรามหรือล่มสลายไป แต่ในความเป็นจริงแล้วสังคมจะไม่เคยล่มสลาย มันมีวิธีการปรับของมันเองได้ กล่าวคือ เมื่อโครงสร้างใดโครงสร้างหนึ่งของสังคมเกิดเสื่อมทรามลงและทำงานล้มเหลวหรือบกพร่องไป สังคมจะหยุดชะงักระยะหนึ่ง และมีการเยียวยารักษาหรือปรับเปลี่ยนโครงสร้างให้ทำหน้าที่ได้ดีดังเดิมเสียก่อน สังคมจะก้าวต่อไป สังคมจะมีการขับปรับเปลี่ยนโครงสร้างที่บกพร่องเสมอสังคมจึงไม่ตาย แต่อาจเกิดอาการชะงักงันไปชั่วระยะเวลาหนึ่งก่อนจะก้าวเดินต่อไป (Dynamics) ของสังคม หรือที่เรียกว่า “การเคลื่อนไหวที่สมดุล” (Moving Equilibrium) (ปิยพรรณ วรรณศิริ, 2550 : 98) นอกจากนี้ Emile Durkheim ได้สรุปแนวความคิดจากการศึกษาชนเผ่า Australian Aborigines ว่า ศาสนาเริ่มต้นมาจากลัทธิ Totemism การนิยมนบูชาต้นไม้และสัตว์เสมอด้วย God ของตนเอง สาเหตุที่นิยมนับถือต้นไม้และสัตว์ก็เพื่อจะใช้เป็นเครื่องแบ่งกลุ่ม แบ่งเผ่าให้คนรู้จักนับถือ และสำนึกถึงความสำคัญของเผ่า เพื่อกลุ่มหรือเผ่าจะได้อยู่ยั่งยืนต่อไปในสังคม (ปิยพรรณ วรรณศิริ, 2550 : 100)

A.R. Radcliff - Brown นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษ เขาเสนอว่า เราสามารถศึกษาโครงสร้างของสังคม (หรือความสัมพันธ์ของคนในสังคม) โดยดูจากหน้าที่พฤติกรรมต่างๆ ว่ามีส่วนช่วยในการสร้างความเป็นปึกแผ่น และรักษาความสมดุลของสังคมได้อย่างไรบ้าง เช่น Radcliff - Brown อธิบายว่า พิธีกรรม ความเชื่อ และเทพนิยายต่างๆ ของชาวอันดามันว่า เป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนา ซึ่งมีหน้าที่เสริมสร้างความรู้สึกร่วมกันอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม พิธีกรรมช่วยเสริมสร้าง “อารมณ์ร่วม” (Collective Emotions) และช่วยควบคุมความประพฤติของสมาชิกสังคมให้อยู่ในกรอบของจารีตประเพณี กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ พิธีกรรมมีหน้าที่หลักในการช่วยบำรุงรักษาความสามัคคี กลมเกลียว ระหว่างสมาชิกสังคม ส่วนการตอบสนองความต้องการด้านจิตใจนั้น เป็นหน้าที่รองลงมาของพิธีกรรม (ยศ สันตสมบัติ, 2537: 29)

Bronislaw Malinowski เสนอว่ามนุษย์มีความต้องการพื้นฐาน ซึ่งจะต้องได้รับการตอบสนองจากสังคม ท่านได้แบ่งความต้องการของมนุษย์ออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ความต้องการพื้นฐานทางร่างกายและจิตใจ (basic biological and psychological) เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม การพักผ่อน การเจริญเติบโต และการสืบพันธุ์ เป็นต้น

2. การตอบสนองร่วมกันของสมาชิกในสังคม (instrumental needs) หมายถึง การทำงานร่วมกันของสมาชิกในสังคม เพื่อตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานทางร่างกายและจิตใจ การทำงานร่วมกันของสมาชิกในสังคมก่อให้เกิดการจัดตั้งองค์กรและสถาบันสังคมต่างๆ ขึ้นมา

3. ความต้องการเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic needs) ความต้องการประเภทที่สามของมนุษย์ คือ ความต้องการเชิงสัญลักษณ์ ความต้องการประเภทนี้ได้รับการตอบสนองโดยการพัฒนากระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ศาสนา ศิลปะ และศิลปะ ขึ้นมาในสังคม Malinowski อธิบายว่า มนุษย์เป็นสัตว์ประเภทเดียวที่สามารถสะสมความรู้และประสบการณ์และรวบรวมให้เป็นระบบ เพื่อนำไปใช้คัดแปลงแก้ไขวิถีชีวิตของตนต่อไปในภายภาคหน้า ระบบความรู้หรือวิทยาศาสตร์ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการในการเรียนรู้และเข้าใจปรากฏการณ์ธรรมชาติ แต่เมื่อวิทยาศาสตร์ไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์บางอย่าง เช่น “ภูเขาไประเบิด ฟ้าผ่า มนุษย์ก็คิดค้นระบบไสยศาสตร์ และศาสนาขึ้นมาแทนที่เพื่ออธิบายปรากฏการณ์เหล่านั้น และเพื่อช่วยให้มนุษย์มีความเข้าใจและมีความรู้สึกลดลง นอกจากนั้นศาสนาและพิธีกรรมต่างๆ ยังมีหน้าที่เสริมสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันและความร่วมมือระหว่างสมาชิกในสังคม

หลักการสำคัญอีกประการหนึ่งที่ Radcliff – Brown และ Malinowski และนักมานุษยวิทยาหน้าที่ยอมรับหลายมองเห็นพ้องต้องกัน คือ หลักแห่งความเชื่อมโยงและพึ่งพาอาศัยกันระหว่างสถาบันต่างๆ (Principle of Interdependence of Social Institutions) ตามหลักการนี้ สถาบันสังคมต่างๆ เช่น สถาบันครอบครัว ศาสนา การเมือง ฯลฯ มีความเกี่ยวพันและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน สังคมตามสภาพธรรมชาติเป็นสังคมที่กลมกลืนและปรองดอง เพราะสถาบันต่างๆ ทำหน้าที่ที่จัดความขัดแย้งและรักษาความสมดุล (Equilibrium) ของสังคมเอาไว้ในตัวเอง (ยศ สันตสมบัติ, 2537: 29) และการทำงานไม่ประสานสอดคล้องกันของร่างกายของสิ่งมีชีวิต จะเห็นได้จากการที่ร่างกายของสิ่งมีชีวิตที่เกิดโรคร้ายจนทำหน้าที่ประสานกับอวัยวะอื่น ๆ ไม่ได้ เช่น หัวใจเกิดโรคไม่สามารถจะสูบฉีดโลหิตได้ โลหิตก็ไม่ไปหล่อเลี้ยงร่างกาย ร่างกายก็ล้มเจ็บหรือตายไป ส่วนการทำงานไม่ประสานสอดคล้องของสังคมทำให้สังคมชะงักงัน แต่สังคมจะไม่ล่มสลายลงไป สังคมอาจเกิดการเปลี่ยนแปลงไปเป็นรูปแบบใหม่ที่คนในสังคมปรารถนา (ปิยพรรณ วรรณศิริ, 2550 : 98)

ดังนั้น การนำทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่นิยมทั้ง 3 คนมาเป็นกรอบทฤษฎีในการวิเคราะห์ เพราะทั้งสามคนเป็นเจ้าของทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่นิยม แต่มีแนวความคิดที่แตกต่างกัน Malinowski เน้นการทำหน้าที่ของแต่ละ โครงสร้างของสังคมว่ามันตอบสนองความต้องการพื้นฐานของสมาชิกในสังคมอย่างไร ในแง่ของพฤติกรรมของคนมากกว่าในแง่ของสังคม ส่วน Radcliffe - Brown เน้นการมองที่โครงสร้างและมองต่อไปถึงความสัมพันธ์ทุกส่วนของโครงสร้างในแง่บวก เขาสนใจสถาบันสังคมมากกว่าพฤติกรรมส่วนบุคคล ในส่วนของ Durkheim ไม่ได้มองสังคมใน

เชิงราบรีนด้วยดีแต่เพียงด้านเดียวเหมือน Brown แต่เขามองสังคมออกเป็นสองด้าน ด้านหนึ่งอาจราบรีน อีกด้านหนึ่งอาจขลุขลัก ขัดแย้ง ขึ้นอยู่กับว่าสภาพของโครงสร้างทางสังคมจะเป็นอย่างไร ถ้าโครงสร้างสับสนจะส่งผลกระทบต่อบุคคลทันที

ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

มาลินี จุฬารัตน์ (2545, บทคัดย่อ) พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา ของชาวนาอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส เป็นพิธีกรรมที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษและได้ปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบันนี้ ในแต่ละปีเมื่อเริ่มต้นฤดูกาลทำนา จนถึงสิ้นสุดฤดูกาลทำนามีพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาที่ชาวนาต้องปฏิบัติทุกขั้นตอนของการทำนา เริ่มตั้งแต่ พิธีแรกไถ พิธีแรกหว่านข้าว พิธีแรกดำนา พิธีสวดนา พิธี แรกเก็บข้าว พิธีกินข้าวใหม่ และพิธีลาซัง ในการปฏิบัติพิธีกรรมทุกขั้นตอนของการทำนานั้น ชาวนามีจุดมุ่งหมายเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของต้นข้าว ทำให้ได้ผลผลิตมาก เพื่อความเป็นสิริมงคล ความอยู่เย็นเป็นสุขของชาวนา ทำให้เกิดความมั่นใจในการประกอบอาชีพ

ผลกระทบต่อชาวนาที่เกิดจากการปฏิบัติพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนาของชาวนานั้น จำแนกได้เป็น 4 ด้าน คือ ผลกระทบด้านขวัญและกำลังใจ ซึ่งทำให้ทำให้เกิดความมั่นใจ มีกำลังใจในการประกอบอาชีพ ผลกระทบด้านจริยธรรม ซึ่งทำให้มีความกตัญญู ความมีระเบียบ การรู้จักเคารพธรรมชาติ ความเอื้ออารี การตรงต่อเวลา ผลกระทบด้านสังคม ซึ่งทำให้เกิดความผูกพัน ความสามัคคีในครอบครัวและชุมชน และผลกระทบด้านวัฒนธรรม ซึ่งทำให้เกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีความสัมพันธ์ดีต่อกัน และสามารถอยู่ร่วมกันได้ในสังคมอย่างมีความสุข

ภราดร จันทร์กลิ่น และดรอุษิ มุขายี (2533 : 14-17) ลาซัง คือ การอำลาซังข้าวเมื่อเสร็จสิ้นฤดูกาลทำนาและเก็บเกี่ยว ชาวนาจะกันข้าวส่วนหนึ่งไว้เพื่อใช้เป็นพันธุ์ข้าวในปีต่อไป และเลือกมาเพียงกำมือหนึ่งเพื่อนำมาเป็นพันธุ์ข้าวในงานลาซังนี้เอง การทำขวัญข้าวเป็นความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องเจ้าที่นาเกี่ยวกับเรื่องแม่โพสพ โดยเชื่อว่าถ้าจัดพิธีนี้ขึ้นมาจะทำให้มีพันธุ์ข้าวไว้ปลูกในปีต่อไปและมีผลผลิตดี เนื่องจากข้าวที่นำมาทำขวัญนี้จะไม่นำไปรับประทาน เมื่อได้พันธุ์ข้าวที่นำมาทำขวัญนี้แล้ว ก็จะนำไปรวมกับพันธุ์ข้าวที่กันไว้ปลูกในปีต่อไป

“โตะชุมพุก” มาจากคำสามคำรวมกัน ซึ่งแต่ละคำก็มีความหมายในตัว

“โตะ” เป็นคำที่ชาวจังหวัดชายแดนภาคใต้ใช้เรียกนำหน้าผู้ที่เป็นที่เคารพนับถือ โดยทั่วไปหมายถึง น้องของพ่อแก่ (ปู่หรือตา)ก็มี ผู้ใหญ่บ้านสามจังหวัดชายแดนภาคใต้จะเรียกว่า นายบ้านก็มี โตะนายก็มี

“ชุม” หมายถึง มีมาก นำมากองรวมสุ่มกัน เช่น นำไม้มากองสุ่มไฟ ก็เรียกว่า สุ่มไฟ

“พุก” หมายถึง ผุ สลาย ไม่คงทน

ความหมายโดยรวมของ โตะชุมพุกก็คือ การนำเอาสิ่งของที่เคารพนับถือมารวมและจะไม่มีความคงทน โตะชุมพุกเป็นหุ่นฟางที่ทำขึ้นมาจากซังหรือฟางข้าวที่แต่ละบ้านจะนำมารวมกันบ้าน

ละกำมือหนึ่ง มามัดรวมกันเป็นหุ่นฟางและตกแต่งให้เหมือนคนจริงๆ ส่วนหัวของโຕະซຸມພຸກจะทำจากไม้เนื้ออ่อนแกะสลักด้วยฝีมือละเอียด ซึ่งสามารถจะนำไปใช้ในป้ຕ່ອຸ ປໄດ້ หัวของโຕະซຸມພຸກที่ตำบลควน อำเภอปะนาระ จังหวัดปัตตานี บางหมู่บ้านมีอายุนับร้อยปี ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันได้เป็นอย่างดีว่าประเพณีนี้ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมานาน

ในส่วนท้องของหุ่น จะเอาข้าวต้มที่ห่อด้วยใบกะพ้อใส่เอาไว้ โดยแต่ละบ้านจะจัดทำกันแล้วนำมาบ้านละ 4-5 ห่อแล้วนำมาวมกัน เมื่อหุ่นโຕະซຸມພຸກถูกหามไปที่กลางท้องนา เด็กๆ ในหมู่บ้านก็จะแหะเอาข้าวต้มนั้นไปรับประทานกัน ถือกันว่าจะเป็นมงคลแก่ผู้ที่ได้รับประทาน

สำนักงานคลังจังหวัดปัตตานี (2551 : เว็บไซค์) ประเพณีลาซัง-โຕະซຸມພຸກ (ปุยอ่มือแ่น) นิยมทำกันในเดือน 5 หรือ 6 ของทุกปี ตามความเชื่อของชาวบ้าน คำว่า "ลาซัง" หมายความว่า การอำลาซังข้าว ซึ่งจะทำเมื่อเสร็จฤดูกาลเกี่ยวเกี่ยวข้าวของชาวบ้าน และจะเลือกวันที่เป็นวันมงคลกับการจัดพิธีเป็นพิธีกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้ชาวนาสนุกสนานหลังจากเหน็ดเหนื่อยจากการทำนามาทั้งปี และเป็นการเสริมสร้างขวัญกำลังใจที่จะไถหว่านในปีต่อไปเมื่อเสร็จสิ้นจากการเกี่ยวเกี่ยวในรอบปี ในกรณีที่ร่วมกันหลายหมู่บ้าน ผู้นำหมู่บ้านจะหารือกำหนดวันทำพิธี เมื่อใกล้ถึงวันทำพิธีชาวบ้านก็จะนำเอาฟางจากที่นาของตนมาคนละกำมือ นำมามัดรวมกันเป็นหุ่น (โຕະซຸມພຸກ) จึงเป็นที่มาของคำว่า "โຕະซຸມພຸກ" หุ่นผู้ชายคือเจ้าบ่าว หุ่นผู้หญิงคือเจ้าสาว ชายชื่อซຸມພຸກ หญิงชื่อ สุนทรี พอถึงวันกำหนดนัดหมายทุกคนในหมู่บ้านจะแต่งกายด้วยชุดที่สวยงามเหมือนการแห่ขันหมากไปแต่งงาน มีผู้ถือขันหมาก ชุดคลองยาว คนรำน้าขบวนแห่ และผู้ร่วมขบวนตั้งแต่เด็กเล็กจนถึงผู้เฒ่าผู้แก่ แต่ในขันหมากแทนที่จะเป็นพลูก็เป็นรวงข้าวที่จะนำไปทำพิธีทำขวัญข้าวเก็บไว้ในยุ้งฉางเมื่อถึงสถานที่นัดหมายก็จะนำหุ่นโຕະซຸມພຸກทั้งหมดมาหาว่า หุ่นผู้ชายหมู่บ้านใดจะได้คู่แต่งงานกับหุ่นเจ้าสาวของหมู่บ้านใดโดยการหยิบฉลากจากประธานจัดงาน เมื่อได้คู่แล้วเริ่มแต่งงานเหมือนพิธีแต่งงานของคนโดยทั่วไป โดยจะมีพระมาสวดอวยพร มีหมอมขวัญมาทำพิธีแต่งงานกัน หลังจากได้คู่แล้วชาวบ้านในหมู่บ้าน เจ้าของหุ่นก็ได้เป็นญาติเกี่ยวดองกัน ซึ่งเป็นการเสริมสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นอีกทางหนึ่ง

หากกระทำกันเฉพาะภายในหมู่บ้านก็เหมือนกัน ต่างกันแค่เพียงแต่จะมีหุ่นผู้ชาย(เจ้าบ่าว) และหุ่นผู้หญิง(เจ้าสาว) เพียง 1 คู่เท่านั้น เหตุที่นำหุ่นฟางมาแต่งงานกันเพราะเชื่อว่าต้นข้าว เมล็ดข้าวมีบุญคุณเลี้ยงเรามาและเป็นการอำลาต้นข้าวก่อนที่ต่อข้าวจะถูกโลกกลบ สำหรับการหว่านทำนาในฤดูกาลเพาะปลูกใหม่และการจัดการแต่งงานของโຕະซຸມພຸກ ชาวบ้านมีความเชื่อว่าจะทำให้ มีลูกเกิดมาเป็นเมล็ดข้าวจำนวนมากมาภายในภายในปีต่อไป

ปัจจุบันลาซัง-โຕະซຸມພຸກ ยังมีให้เห็นที่ตำบลควน อำเภอปะนาระ จังหวัดปัตตานี นับว่าเป็นประเพณีปฏิบัติที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมได้เห็นการทำงานร่วมกันของคนในท้องถิ่นที่เปี่ยมไปด้วยความสมัครสมานสามัคคี ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของชุมชนภายในตำบล และที่สำคัญที่สุดคือความเป็นยอดแห่งความกตัญญูทดเวท ที่มีพระแม่โพสพซึ่งเป็นเทพแห่งข้าว

ความหมายของคำว่า "โตะชุมพุก" ดังนี้

โตะ คือ คำพูดพื้นบ้านที่เขาเรียก ผู้เฒ่าผู้แก่

ชุม คือ การที่นำเอาไม้ไผ่ - ชั่งข้าว - เชือก - กระจาด มาผูกรวมกัน

พุก คือ เมื่อเสร็จพิธีทุกอย่างแล้วก็เอารูปหุ่นไปโยนทิ้ง ที่สุดก็ผูกไป

สมปราชญ์ อัมมะพันธ์ (2548 : 39) ลาซัง คือ การอำลาชั่งข้าวเมื่อเสร็จสิ้นฤดูกาลทำนา และเก็บเกี่ยวแล้ว ชาวนาหันข้าวส่วนหนึ่งไว้เพื่อใช้เป็นพันธุ์ข้าวในปีต่อไป และเลือกมาเพียงกำมือหนึ่งเพื่อนำมาทำขวัญข้าวในงานลาซังนี้เอง ลาซังเป็นประเพณีการฉลองนาหรือฉลองชั่งข้าวสมัยก่อนมีการทำ “ลาซัง” กันทุกหมู่บ้านของชาวนา ทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ปัจจุบันความนิยมทำประเพณีนี้ลดน้อยลงคงเหลือมีทำกันอยู่บางหมู่บ้านเท่านั้น เช่น อำเภอสายบุรี ของจังหวัดปัตตานี ซึ่งเรียกว่า “ลาซัง” ชาวไทยพุทธในอำเภอดากใบ จังหวัดนราธิวาส เรียกชื่อแตกต่างกันหลายชื่อ เช่น ลัมซัง กินขนมจีน กินข้าวพอง กินท้องข้าว ส่วนชาวไทยมุสลิมบางกลุ่มก็มีการทำประเพณีนี้เรียกว่า “บุญมือเน”

ประเพณีลาซังทำขึ้นเพื่อแสดงความขอบคุณต่อพระแม่โพสพหรือพระผู้เป็นเจ้าของข้าว โดยเชื่อว่าถ้าจัดทำพิธีนี้แล้วจะทำให้ข้าวในนาในปีต่อไปงอกงามดี ให้ผลผลิตสูง นอกจากนี้ยังเป็นการกระทำเพื่อความสนุกสนานหรือรื่นเริงของชาวนาหลังฤดูเก็บเกี่ยว

ประเพณีนี้จะทำกันราวเดือน 5 หรือ เดือน 6 ที่อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี “พิธีจะทำในวันจันทร์ เดือน 6 ของทุกปี จะเป็นวันข้างขึ้นหรือข้างแรมก็ได้ และจะต้องเป็นวันคี่ เช่น วัน 1 คำ 3 คำ เป็นต้น จะเป็นวันไหนแล้วแต่ชาวบ้านจะตกลงกัน

สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ (2540 : 6806) ประเพณีลาซังกลุ่มอำเภอสายบุรี เมื่อถึงวันพิธีชาวนาจะนำชั่งข้าวซึ่งเก็บจากนาบึง (กะบึง) หลังสุด 2-3 ตัน พร้อมด้วยข้าวเหนียว ข้าวเจ้า แองเป็ดแองไก่ (อาจใช้ไข่เป็ดหรือไข่ไก่แทนก็ได้) ปลายมีหัวมีหาง อย่างละพอประมาณไปยังที่ประกอบพิธี นอกจากนั้นจะต้องจัดสำรับเพื่อนำไปถวายพระด้วย พิธีจะเริ่มด้วยหมอไสยศาสตร์เอาชั่งข้าวจากของทุกคนมารวมกัน แล้วแบ่งชั่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งทำเป็นหุ่นผู้ชาย อีกส่วนหนึ่งเป็นหุ่นผู้หญิงให้มีหัว คอ ลำตัว แขน และขา หุ่นผู้หญิงที่ทำจากชั่งนี้จะต้องมีการแต่งกายให้ด้วย คือต้องนุ่งผ้าถุงและสวมเสื้อ ทำผมในลักษณะเกล้ามวย มีไม้กัลดและต้องทัดดอกไม้ ตรงส่วนที่สมมติให้เป็นหูด้วย ส่วนหุ่นผู้ชายอาจจะแต่งตัวหรือไม่ก็ได้ เรียกหุ่นคนที่ทำขึ้นจากชั่งนี้ว่า “ชุมพุก”

เมื่อทำชุมพุกเสร็จแล้ว ผู้ที่มาร่วมพิธีก็จะช่วยกันจัดสร้างศาลเพียงตาขึ้น เพื่อให้เป็นที่ตั้งเครื่องเช่นสรวงที่เตรียมมาที่ศาลเพียงตาจะต้องวางอกมะพร้าวและมะพร้าวอ่อน 1 ผล น้ำ และมีภาชนะที่จะใส่สิ่งของอื่นๆ ที่จะใช้เช่นสรวงเจ้าที่นาและแม่โพสพ เมื่อทำศาลเพียงตาเสร็จแล้วก็จะจัดการปูเสื่อ จัดเขียนหมาก หมอนสำหรับหนุน รูปเทียน และสำรับกับข้าวมาตั้งบนเสื่อนั้น จากนั้น

ก็เอาหมูปูที่จัดทำให้แล้วมาจัดให้นั่งคู่กันบนเสื่อ รูปผู้หญิงนั่งด้านซ้าย รูปผู้ชายนั่งด้านขวา เพื่อจะทำพิธีแต่งงานและทำขวัญให้กับหมูปู ในช่วงนี้ชาวบ้านที่เข้าร่วมพิธีทั้งหมดจะนั่งล้อมหมูปู แล้วจุด ธูปเทียนบูชาพระ จากนั้นจึงประกาศอัญเชิญเจ้าที่นาอันได้แก่ “ตากระบุง ตายกระบุง ตาสีรีด ยายพุทโร” ให้มารับเครื่องเซ่น แล้วจึงโรยข้าวสารและดอกไม้ให้หมูปู ช่วงนี้ชาวบ้านที่มาร่วมพิธีจะเดินเทียนโบกควันให้หมูปูไปรอบๆ วงจนครบ 3 รอบ แล้วจึงช่วยกันป้อนข้าวและน้ำให้หมูปู โดยใส่ลงไปทางช่องตรงลำคอหมูปู ซึ่งเจาะเตรียมไว้ก่อนแล้ว เมื่อเสร็จแล้วจึงนำอาหารที่เหลือไปใส่ภาชนะวางไว้บนศาลเพียงตาแล้วกลับมานั่งรอบๆ หมูปูอีกครั้ง จากนั้นประกาศถึงเจ้าที่นาและแม่โพสพในทำนองว่า ขอให้การทำงานในปีต่อไปจงได้ผลดี ต้นข้าวงอกงาม และให้ผลผลิตสูงอย่าให้ข้าวในนาต้องเสียดังลิบนับเป็นเสร็จพิธีแต่งงานหมูปู

Prince of Songkla University
Pattani Campus